

เรื่อง พิธีกรรมช้อนขวัญ บ้านคลองไพร ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร

รายละเอียด

บทนำ

ความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทยทุกภูมิภาคมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะปรากฏในการดำเนินวิถีชีวิต ตั้งแต่เกิด คือเมื่อมีเด็กเกิดจะมีการรับขวัญเด็กที่เกิด ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายแก้ว ก็ได้จัดพิธีการรับขวัญพลายแก้ว ดังบทที่ว่า

๑ ศรีศรีวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว	เชิญขวัญพลายแก้วอย่าไปไหน
ขวัญมาอยู่สู่กายให้สบายใจ	ชมช้างม้าเข้าไท้ทั้งเงินทอง
ขวัญเอ๋ยเจ้ามาเกิดพ่อมา	อย่าเที่ยวล่่ากะเกณฑ์ตระเวนท่อง
มาชมพวงแก้วแล้วพวงทอง	ข้าวของเหลือหลายสบายใจ

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ครั้นแล้วก็ให้อีกสามที	ดับอัคคีโปกควันเจิมพักตร์ให้
ให้ชันษายืนหมื่นปีไป	มีชัยชานะสวัสดิ์
ครั้นทำขวัญเสร็จสำเร็จการ	วงศ์วานปรีดีเปรมเกษมศรี
จนอายุพลายแก้วได้ห้าปี	พาที่แคล้วคล่องว่องไว ๕

(ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายแก้ว, อ้างถึงใน เรไร ไพรวรรณ, 2551 หน้า 258)

หรือแม้กระทั่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาซึ่งถือว่าเป็นอาชีพหลักของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ชาวจวนตั้งท้องก็ได้มีการทำขวัญข้าว ที่แสดงออกถึงความเคารพพระแม่โพสพ ซึ่งเป็นอีกประเพณีหนึ่งของทางภาคกลาง เมื่อชายไทยมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องมีการบวชเป็นพระ ซึ่งถือเป็นประเพณีนิยมของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งในการบวชจะต้องมีการทำขวัญเรียกว่า “ทำขวัญนาค” เพื่อเป็นการอบรม ส่งสอนให้ผู้บวชได้ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา หรือผู้มีพระคุณที่เลี้ยงดูมา ชาวไทยทางภาคเหนือและอีสานเมื่อมีการเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ จะมีการเรียกขวัญเพื่อให้ผู้ที่เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ มีขวัญและกำลังใจจะเรียกพิธีนี้ว่า ช้อนขวัญ ช้อนขวัญ หรือ ส้อนขวัญ บ้างตามแต่ละท้องถิ่น เรไร ไพรวรรณ (2551, หน้า 258 -266) กล่าวไว้ดังนี้ ถ้าจะพิจารณาถึงเหตุที่มีการทำขวัญจะมีสาเหตุใหญ่ 2 สาเหตุ คือ

1. เหตุอันเนื่องมาจากสิ่งดีที่เกิดขึ้น หรือได้รับ เช่น ได้รับโชคลาภ การเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เจ้านายหรือผู้ใหญ่ที่เคารพมาเยือน ได้รับลาภพิเศษจากสัตว์ใหม่ เป็นต้น จึงจัดพิธีขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคล
2. เหตุอันเนื่องมาจากสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้น หรือได้รับ จึงจัดพิธีทำขวัญขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาเคราะห์ปิดเสนียดจัญไรต่าง ๆ ให้พ้นไป เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย ได้รับอุบัติเหตุ

ได้รับความตกใจจากเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เคราะห์ร้ายเสียทรัพย์สินเงินทอง เกิดคดีความ สัตว์หรือสิ่งของหายไปแล้วได้คืน เป็นต้น

ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2521, หน้า 108-109) อธิบายความหมายของ “ขวัญ” ไว้ทำนองเดียวกัน แต่ให้เหตุผลเชิงจิตวิทยาประกอบด้วย ดังนี้

ขวัญ คือ พลังหรือกำลังใจของคนเรา ที่มีการเรียกขวัญเมื่อเกิดหกล้มหรือเคราะห์ร้าย ก็เพราะปกติของคนเรามักมีจิตใจอ่อนแอ เมื่อมีเหตุให้ตกใจหรือเสียใจก็เกิดความหวั่นไหวเสียกำลังใจได้ บรรพบุรุษจึงมีวิธีการช่วยให้กำลังใจคนมาเกิดความมั่นใจขึ้น การเรียกขวัญในคราวเจ็บป่วยบางทีก็ทำควบคู่ไปกับพิธีสืบชะตา ซึ่งก็เป็นพิธีทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและสบายใจขึ้นเช่นกัน การเรียกขวัญจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ทำให้ผู้ได้รับการเรียกขวัญเกิดความเข้มแข็งขึ้น มีพลังขึ้นและมีความอบอุ่นใจขึ้น

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่า “ขวัญ” คือสิ่งที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง เป็นพลังหรือกำลังใจที่ส่งผลให้คนหรือสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้มีความปกติสุข ในการดำรงอยู่

ความเป็นมาพิธีกรรมช้อนขวัญ

พิธีช้อนขวัญนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความใส่ใจและระลึกถึงความรู้สึกของจิตใจของผู้ที่เป็นครอบครัวหรือเครือญาติเดียวกัน อันเป็นการให้กำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไปของคนในครอบครัวและสังคม ซึ่งการช้อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงการให้กำลังใจแก่ผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ ของคนไทยทางภาคอีสานและบางกลุ่มของคนไทยเหนือ ซึ่งบ้านคลองไผ่ ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร เป็นหมู่บ้านที่ใหญ่มีถึง 12 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายทางภาคเหนือที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยภาคเหนือที่อพยพมาจากอำเภอเสริมงามจังหวัดลำปาง จึงได้นำพิธีกรรมช้อนขวัญนี้มาใช้ด้วย นางผัด จันทร์นิว (หล้า) อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 2/1 หมู่ 4 บ้านคลองไผ่ ต.โป่งน้ำร้อน อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร ได้ให้ข้อมูลว่า พิธีกรรมช้อนขวัญ เป็นพิธีกรรมที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า โดยจะเป็นพิธีกรรมที่ใช้เฉพาะผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะใช้ในกรณีที่คนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เช่น รถล้ม รถชน แม่หรือ ย่ายาย จะเป็นผู้ไปช้อนขวัญ ถ้าหากคนในครอบครัวไม่สามารถทำได้ ก็จะไปบอกให้ผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่ท่านอื่นที่เคารพและสามารถประกอบพิธีกรรมได้เป็นผู้กระทำ แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมช้อนขวัญไม่ค่อยได้มีการปฏิบัติหรือมีให้เห็นบ่อยครั้งนัก เพราะเด็กสาวไม่ค่อยให้ความสำคัญและมองว่าเป็นพิธีกรรมที่มั่งงาย เนื่องจาก ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการทางวิทยาการทางการแพทย์ เมื่อประสบอุบัติเหตุก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลในท้องถิ่น อีกทั้งผู้รู้จักและผู้ที่จะประกอบพิธีกรรมช้อนขวัญเหลือน้อยทั้งยังเป็นการประกอบพิธีกรรมของคนไทยกลุ่มไทยเหนือเท่านั้น และเป็นพิธีกรรมที่จะประกอบกันในแต่ละครอบครัวเท่านั้น

ผู้ที่จะประกอบพิธีกรรมนี้ได้ต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น จะเป็นแม่ ย่า หรือยายของผู้ประสบอุบัติเหตุก็ได้หากผู้ที่เป็นแม่ ย่าหรือยาย ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้ก็จะไปเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้หญิงมากระทำ

การแต่งกายของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นไม่มีการกำหนดจะแต่งกายอย่างไรก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของผู้ประกอบพิธีกรรมแต่ต้องสวมและสุภาพ

วันที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้นจะต้องไม่เป็นวันเสียด (วันที่ต้องห้ามประกอบพิธีกรรมหรือการมงคลของภาคเหนือตามจันทรคติแต่ละเดือนซึ่งกำหนดวันไม่ตรงกันหรือคนไทยทางภาคกลางเรียกว่าวันจมนและไม่นิยมกระทำกันในวันพระ) เวลาที่จะใช้ประกอบพิธีกรรมนี้จะประมาณตั้งแต่ 16.00-18.00 น. กล่าวคือ ไม่ร้อนจนเกินไปเมื่อแดดเริ่มอ่อนแสงและไม่เย็นค้ำจนมองอะไรไม่เห็นเนื่องจากจะทำให้ผู้ไปประกอบพิธีกรรมได้รับอุบัติเหตุเองหรือพบกับสัตว์เลื้อยคลานมีพิษจำพวกงูหรือตะขาบ แมงป่องได้

อุปกรณ์ที่ประกอบพิธีกรรม

อุปกรณ์ที่ประกอบพิธีกรรม คือ หิงหรือสวิง กล้วยน้ำว่าสุก 2 ผล ไข่ต้มจะเป็นไข่เปิดหรือไข่ไก่ก็ได้ 2 ฟอง ข้าวหนึ่งหรือข้าวเหนียวหุงสุก 2 ปั้นพอประมาณ ด้ายสายสิญจน์สำหรับผูกข้อมือตามจำนวนที่จะผูกให้ตัดความยาวพอผู้ข้อมือผู้ประสบอุบัติเหตุได้

ขั้นตอนหรือกระบวนการในการช้อนขวัญ

ขั้นตอนหรือกระบวนการในการช้อนขวัญจะกระทำดังนี้ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ ผู้ที่เป็นแม่ ย่า หรือยาย จะประกอบพิธีกรรมช้อนโดยจะไปกำหนดวันที่ไม่ใช่วันเสาร์หรือวันจันทร คือ วันที่ห้ามทำการมงคลในแต่ละเดือนที่กำหนดทางจันทรคติจะไปยังสถานที่ที่ประสบอุบัติเหตุ ในเวลาประมาณ 16.00-18.00 น. พร้อมด้วยอุปกรณ์คือ หิง (สวิง) พร้อมบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางด้วยวาจา ขออนุญาตว่าจะมาเก็บขวัญหรือช้อนขวัญของคนที่ประสบอุบัติเหตุเมื่อวันใดเวลาใด โดยบอกชื่อ และวันเวลาที่ประสบอุบัติเหตุและจากอุบัติเหตุอะไรอย่างไร จากนั้นจะช้อนสวิงไปรอบๆ บริเวณนั้น พร้อมกับพูดเรียกขวัญในคำพูดดีๆ เช่น “ขวัญทั้ง 32 ที่ตกอยู่ของ....(ชื่อคนที่ประสบอุบัติเหตุ)...ว่าอยู่ตรงไหนให้กลับเข้ามา เพื่อจะได้อยู่ดีมีสุข อยู่ดีมีแรง หายเจ็บหายไข้ให้มา ...” ซึ่งคำพูดที่พูดนั้นจะต้องเป็นคำพูดที่ดีและเป็นศรีเป็นมงคล แล้วแต่ผู้ที่กระทำพิธีจะกล่าว เมื่อช้อนขวัญได้สักครู่ก็ให้รวบที่กันสวิงและจับให้แน่น สมมุติว่าได้ขวัญกลับมาแล้วและเดินทางกลับมาที่บ้านที่ผู้ประสบอุบัติเหตุรออยู่ โดยระหว่างทางกลับมาจะต้องจับกันสวิงให้แน่นห้ามปล่อยเด็ดขาด เสร็จแล้วกันสวิงกลับด้านคลอบลง ที่หัวที่ตัวของผู้ประสบอุบัติเหตุให้ขวัญที่อยู่ในสวิงในกลับเข้าร่างของคนนั้น จากนั้นจะให้ผู้ประสบอุบัติเหตุหนึ่งและให้กางแขนออกกำไข่ต้มข้างละ 1 ฟอง และข้าวเหนียว ข้างละ 1 ปั้น พร้อมกล้วยน้ำว่าสุกอีกข้างละ 1 ผล จากนั้นผู้ไปช้อนขวัญมาก็จะพูดว่าให้ขวัญกลับมาอยู่กลับเนื้อกลับตัว อยู่ดีมีแรง หรือใช้คำพูดเชิงปลอบใจ ให้หายตกใจและใช้ได้สายสิญจน์ผู้ที่ข้อมือ และเมื่อผูกข้อมือเสร็จก็จะให้ทานไข่ต้ม ข้าวเหนียวและกล้วยพอเป็นพิธี ก็เสร็จพิธีกรรมแล้ว

ความเชื่อของชาวบ้านกับพิธีกรรมช้อนขวัญ

พิธีกรรมช้อนขวัญนี้ชาวบ้านคลองไพบระจะเชื่อว่าหากประสบอุบัติเหตุแล้วไม่ได้ช้อนขวัญจะทำให้ผู้ประสบอุบัติเหตุนั้นไม่หาย อยู่ไม่สบายตัว นอนหลับไม่สนิทและขวัญผวา จึงได้ประกอบพิธีกรรมนี้ ส่วนความเชื่อที่เกิดจากอุปกรณ์และภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น จะมีความเชื่อเรื่องขวัญทั้ง 32 ของคนโดยจะกล่าวขณะทำการช้อนขวัญว่า ขวัญทั้ง 32 ที่ตกอยู่ของ....(ชื่อคนที่ประสบอุบัติเหตุ)...ว่าอยู่ตรงไหนให้กลับเข้ามา เพื่อจะได้อยู่ดีมีสุข อยู่ดีมีแรง หายเจ็บหายไข้ ให้มา ...” ซึ่งคำพูดที่พูดนั้นจะต้องเป็นคำพูดที่ดีและเป็นศรีเป็นมงคล สะท้อนให้เห็นว่าการกระทำสิ่งใดที่เป็นสิ่งดีสิ่งมงคลจะต้องใช้คำพูดที่ดีและเป็นมงคลจะทำให้การงานนั้นประสบความสำเร็จ ดังที่คนโบราณกล่าวว่า เมื่อเข้าป่าอย่าพูดถึงเสือ ซึ่งเป็นข้อห้ามหรือการสั่งสอนไปด้วยเพราะจะไม่เป็นสิ่งที่ดีอัน

เป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของคนที่จะทำการสิ่งนั้น

การใช้กล้วยน้ำว้าให้ทานหลังจากประกอบพิธีกรรม เพราะคนสมัยโบราณใช้กล้วยน้ำว้าให้เด็กทานในขณะยังเล็กโดยจะใช้กล้วยน้ำว้าสุกเผาและบดให้เด็กทานเป็นการเลี้ยงเด็กทารกสมัยก่อนเมื่อทารกนั้นเริ่มจะหิวงนมแล้ว ขวัญที่เข้ามาก็เป็นเหมือนเด็กที่ต้องเลี้ยงดูและยังเชื่ออีกว่าการใช้กล้วยจะทำให้หือโรง่ายเหมือนกับการกินกล้วยที่กินง่าย จึงเห็นได้ว่ากล้วยน้ำว้ามีความเกี่ยวพันกับคนไทยซึ่งเราจะสามารถพบเห็นได้ทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ

ข้าวหนึ่งหรือข้าวเหนียวพิธีกรรมช้อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมของคนทางภาคเหนือจึง ซึ่งคนภาคเหนือนั้นรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก จึงได้นำมาใช้เช่นกันเหมือนกับ การเลี้ยงขวัญที่เข้ามาอยู่ในตัวผู้ประสบอุบัติเหตุเช่นกัน

ไข่ต้ม การให้ทานไข่ต้มจะถือว่าได้รับสิ่งมงคลเพราะไข่ต้มจะเป็นสีขาวด้านนอกและยังมีลักษณะผิวเกลี้ยงสีนเป็นมันจึงจะเป็นสัญลักษณ์ว่าผู้ที่ได้รับการประกอบพิธีกรรมช้อนขวัญนี้แล้วจะคลาดแคล้วจากสิ่งไม่มีดีและไม่เกิดอุบัติเหตุอีก อีกทั้งผู้ที่ได้รับอุบัติเหตุมักจะมีแผล จึงให้กินไข่เพื่อจะได้เป็นการบำรุงจะได้หายไวๆ

สายสิญจน์ที่ใช้ผูกข้อมือจะเป็นการให้ขวัญนั้นอยู่กับเนื้อกลับตัวและเป็นสิ่งที่ดีเหมือนเป็นเครื่องรางที่จะช่วยคุ้มครองผู้ประสบอุบัติเหตุ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลยังกล่าวไว้ในขณะที่มีการผูกสายสิญจน์จะมีการกล่าวคำที่เป็นมงคลจากญาติพี่น้องด้วยจึงเป็นเหมือนการให้พรและลงคาถาอาคมไปด้วย

บทสรุป

พิธีกรรมช้อนขวัญบ้านคลองไพร ต.โป่งน้ำร้อน อําเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร มี 12 หมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายทางภาคเหนือที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยภาคเหนือที่อพยพมาจากอําเภอเสริมงามจังหวัดลำปาง จึงได้นำพิธีกรรมช้อนขวัญนี้มาใช้ที่บ้านคลองไพรด้วยซึ่งพิธีกรรมช้อนขวัญนี้เป็นพิธีกรรมที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า โดยจะเป็นพิธีกรรมที่ใช้เฉพาะผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะใช้ในกรณีที่คนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เมื่อคนในครอบครัวประสบอุบัติเหตุ เช่น รถล้ม รถชน แม่หรือ ย่ายาย จะเป็นผู้ไปช้อนขวัญ ถ้าหากคนในครอบครัวไม่สามารถทำได้ ก็จะให้ผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่ท่านอื่นที่เคารพและสามารถประกอบพิธีกรรมได้เป็นผู้กระทำนี้ ทั้งนี้เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่ประสบอุบัติเหตุและคนในครอบครัวผู้ที่ประสบอุบัติเหตุ ประเพณีพิธีกรรมช้อนขวัญจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวบ้านคลองไพร ต.โป่งน้ำร้อน อําเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชรที่ควรอนุรักษ์สืบสานให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ : พิธีกรรมช้อนขวัญ คลองไพร โป่งน้ำร้อน คลองลาน กำแพงเพชร

ที่มา : https://acc.kpru.ac.th/KPPStudies/index.php?title=พิธีกรรมช้อนขวัญ_บ้านคลองไพร_ต.

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

โป่งน้ำร้อน_อ.คลองลาน_จ.กำแพงเพชร

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2022-07-19

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=2123&code_db=610004&code_type=05

The Office Of Academic Resource Information And Technology